

JANEŽIČEVA SLOVENSKA SLOVNICA 1854

Janežičeva Slovenska slovnica 1854 je zanimiv zasnutek preprostejše, v slovenščini pisane, slovnice za srednje šole, po znamenitih in tudi znanstveno zastavljenih slovnica J. Kopitarja (1808/9) in F. Metelka (1825). Naslanja se precej na Metelkovo šolsko slovnico iz l. 1830, v tem in onem tudi na Miklošičeva dela (z obema je bil Janežič v osebnem stiku), zlasti v izrazju (manj tudi v teoriji) pa še na slovensko pisane slovnice ob koncu predmarčne in zgodnje pomarčne dobe. Stalno obliko je ta slovnica dobila z 2. izdajo l. 1863.

Janežič's Slovene Grammar of 1854 is an interesting sketch of a simpler grammar written in Slovene and intended for high schools, based on the renowned scientific grammars by B. Kopitar (1808/09) and F. Metelko (1825). It relies considerably on Metelko's school grammar of 1830, in some respects on Miklošič's works (Janežič was in personal contact with both of them), and particularly with respect to terminology (to the lesser extent in theory) also on the grammars written in Slovene from the end of pre-March and from the beginning of the post-March era. The grammar assumed its permanent form with its second edition of 1863.

Janežičeva Slovenska slovnica nam pomeni tu v slovenščini pisano »Slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence«,¹ in pravzaprav niti ne Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo² ali leta 1849 v dveh zvezkih izšli Kurzer leichtfaßlicher Unterricht in der Slovenischen Sprache (Für Deutsche nach Dr. Alius bekannter Lehrmethode bearbeitet).³ V slovenščini pisano imamo, kot znano, Slovenci prvo slovnico od Zagajška (Slovennska grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag),⁴ in nato, šele čez 20 let, Vodnikovo Pišmenoft ali Gramatika sa Perve Shole⁵ (napisana v slovenščini na željo oblasti). Istega leta je Vodnik tiskal še slovensko pisane Pozhétke Gramatike to je Pišmenofti Franzoske gošpoda Lhomonda,⁶ s čimer se je slovenščina kot

¹ Spisal Anton Janežič, V Celovcu, Založil Eduard Liegel, Knjigar, 1854, 182 str.

² Spisal Anton Janežič, c. k. učitelj višje realke v Celovcu, Nova, vsa predelana in popravljena izdana, v Celovcu 1863, Natisnil Janez Leon, 264 str.

³ L. 1854 3. izdaja z naslovom Leichtfaßliche Slovenische Sprachlehre für Deutsche, Erster Jahrgang (enako še Zweiter Jahrgang) / Lahko umljiva slovenska slovnica za Nemce, Prvi letnik (Drugi letnik) /.

⁴ mittels welcher sowohl der Deutsche als auch der Wendische auf die leichteste Art diese Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben von selbst erlernen kann; Zilli, mit Fr. Jos. Jeko'schen Schriften, 1791, 349 str. / Slovenska gramatika ali Jurja Zelenka slovenja slovnica v nemškem in slovenjem podajanju, s katero se lahko tako Nemec kakor tudi Slovenji na najlažji način ta jezik sam nauči pravilno govoriti in pisati. /

⁵ V' Lublani, Natišnil Leopold Eger, 1811, Na prodaj v' šholah, VII + 7 (Iliria oshivlena) + 190 str.

⁶ Pozhétki Gramatike to je Pišmenofti Franzoske gošpoda Lhomonda, Iskušheniga vuzhenika per višokih šholah v' Parisu, Sa latin/ke franzo/ke šhole v' Illirii Pref/tavil Vodnik, V' Lublani, per Janesu Retzerju Natišfakvu, 1811, 118 str.

poučevalni jezik nekoliko še okrepila, teoretično pa se navezala tudi na francoski slovnični in metodološki nauk.

Po teh začetkih je moralo miniti kar 36 let, da smo Slovenci spet čakali v slovenščini pisano slovnico, in sicer izpod peresa J. Muršca: *Kratka slovenska slovnica za pervence*.⁷ S tem spet Štajerec pred »izbruhom« narodne dobe v Sloveniji daje spodbudo za slovenski razpravni jezik v slovničnem jezikoslovju. Po marčni revoluciji so nato kot prva slovensko pisana slovnica izšla *Majarjeva Pravila*, kako izobrazovati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik,⁸ nastala sicer že v predmarcu, v kateri pa se je Majar slovenščini izneveril s svojo srbohrvaščino ali kako bi jo imenovali,⁹ je pa hitro na to, že 1850, izdal še *Slovnico za Slovence*,¹⁰ kjer že v prvi povedi Predgovora beremo: »Vse razlaganje u tej slovnici slovenskej je naravno slovensko in ne ilirsko, kakor bi morebiti nekateri iskreni vlastenci želeli.« Majarja 1850 pa je bil za eno leto prehitel Ljubljčan Franc Malavašič: *Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi*,¹¹ sicer pri Kidriču (SBL 5, 1933, 34) prelahkotno odpravljena z »v novi dobi potrebna, a brez strokovne vrednosti«.

Seveda se vse te slovensko pisane slovnice ne dajo primerjati z obema najuglednejšima, nemško pisanima slovnicama predhodnicama: *Kopitarja* (1808/9) in *Metelka* (1825), tako da so pomembne zlasti zaradi uveljavljanja slovenščine kot razpravnega jezika, pa seveda tudi zaradi večje dostopnosti povprečnemu Slovincu, ki pač ni znal – kakor jo je znala večina razumništva in sploh šolanega človeka – nemščine do te mere, da bi bil lahko bral *Kopitarjevo* ali *Metelkovo* slovnico (ti pa sta mu lahko bili tudi problemsko pretežki, ali manj zanimivi, ali koristni). Kakor znano, je *Metelko* tudi malo izdajo svoje slovnice l. 1830¹² podal v nemščini (le da ima tu in tam tudi slovenske izrazijske vzporednice nemškim izrazom, npr. »das Hauptwort« (imé) in tako vsaj še *perlog*, *številno ime*, *zaima*, *glagol*, *predlòg*, *narečje* (= prislov), *véz* (= veznik), *medmèt* (po *Vodniku*).

Pisci teh slovensko pisanih slovnic so se v izrazju zgledovali po *Vodniku* (kot rečeno, to vidimo že pri *Metelku*), vendar se je že *Muršec* v marsičem od njega od-

⁷ Na svetlo dal Dr. J. Muršec, učitelj veroznanstva pri st. st. meščanski šoli v' Gradci, 1847, Papir ino natisk od Lajkamovih naslednikov, 89 str.

⁸ Po Marnu: Spisal Matia Majar v Celovcu, U Ljubljani nat. J. Blasnik, 1848, V + 130 str.

⁹ Prim.: »I. město tudjih rěčih, namrěc město germanismov, latinišmov, turcismov, graecismov i. t. d., budemo po malo počeli upotrěbovati slavenske rěči i izraze.«

¹⁰ Spisal in založil Matia Majar, V Ljublani lěta 1850, Natisnil Jožef Blaznik, Na prodaj ima u Celovcu Sigmund, u Ljublani Lerher in Kremžar, u Terstu Živic, u Gorici Paternolli, u Marburgu A. Ferlinec, u Optuju Sprizaj, u Celju Jaretin, u Gradcu Mayer, u Krajnskim městu Roš, u Novim městu Vejpustek, u Bělaku Poznik, u Radgonu Vajzinger in izdatelj u Žabnicah (Saifnitz in Kärnten), 51 str.

¹¹ Po nar boljših dosedanjih slovnicaх zdělana, Ljubljana, 1848, VIII + 176 str.

¹² *Slowenische Sprachlehre, Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien für Anfänger, Lehramts-präparanden und Lehrer an den slowenischen Volksschulen / Slovenska slovnica, Izvleček iz Učne stavbe slovenskega jezika v Kraljestvu Ilirija za začetnike, učiteljske pripravnike in učitelje na slovenskih ljudskih šolah, Od Franca Seraf, Metelka, c. k. profesorja slovenske filologije na Liceju v Ljubljani, Ljubljana, V založbi c. k. Razpošiljavstva osnovnošolskih knjig za Ljubljansko gubernijsko področje, v licejskem poslopu, / II + 108 str.*

daljeval (čeprav »mu je Macun za delo preskrbel Vodnikovo in Metelkovo slovnico« (SBL 6, 1935, 182–183, V. Baš). Tako spreminjanje izrazja¹³ pomenijo naslednje dvojice: *slovnica* proti dotedanja *pismenost* in nato *glasnik* – *glasni*, *tihnik* – *soglasni*, *znaménka* – $\emptyset$ 'naglasno znamenje', *zaimé* (že Metelko 1830) – *names-time*, *sklon/padež* – *padež*, *imenivnik* – *imenovaven*, *edinobroj* – *edinje število*, *dvabroj* – *dvojstvo št.*, *višebroj* – *množno št.* – To je deloma boljše, deloma pa tudi slabše.

Pisanje slovníc v slovenščini torej v Janežičevem času ni bilo več nobena posebnost. V uvodu slovenske slovnice 1854 (s l. avg. 1853, II) si njen avtor dovoljuje »blagorodnima g. g. Fr. Miklosiću in Metelkotu našo iskreno zahvalo izreči, da sta našo slovnico v rokopisu pregledati in semtertje popraviti blagovolila«.

Ker je bila Janežičeva slovnica »sosebno našim slovenskim učencom na gimnaziah in realnih šolah namenjena« (I) – jezik ji je predpisalo »visoko ministerstvo uka, ki je gospod Muršecovo Kratko slovensko slovnico začasno za naše gimazije predpisalo, akoravno imamo več obširniših in prav izverstnih v nemškem jeziku sostavljenih slovenskih slovníc« (r. t.) – je že problemsko bolj omejena od Kopitarjeve ali Metelkove, pa tudi po obsegu je manjša.¹⁴ Janežičevo izrazje je na splošno v precejšnji meri označil J. Rotar na omenjenem mestu, zaslužilo pa bi podroben razbor. Tu se v nadaljnjem z izrazjem podrobneje ne bomo ukvarjali, saj je naš namen predvsem ta, da to slovnico zajamemo z vsebinske strani.

Slovenska slovnica 1854 ima poleg Uvoda (1–10) še dve »poglavji«: I. Zlaganje in sklanjanje (= oblikoslovje z besedotvornimi »odstavki« za posamezne besedne vrste,¹⁵ 11–94), II. Skladoslovje (95–113) z Dodatkom Nekaj o slovenskem slogu (112–113).¹⁶

Uvod prinaša »Slovensko abecedo«, v bistvu pa t. i. izrazno, tj. pisno in glasovno podobo slovenskega jezika. Ker je prikaz izrazne strani pretežno črkovno-glasovni, se glasovna vrednost samoglasniških črk z večglasovno (-fonemsko) vrednostjo, zlasti npr. črka *e*, pojasnjuje pod črto (2–3, verjetno Metelkov prispevek), deloma pa so tam tudi pripombe zgodovinskega značaja (morda kdaj Miklošičeve, čeprav je on zlasti prispeval (pregledal?) starocerkvenoslovanski del). V poimenovanih naglasnosti se deloma upošteva Vodnikovo spoznanje: »Podvojena zateza se sliši v slovenskem, kakor tudi v serbskem jeziku, ktera velikrat tudi pomen besede premeni in jo hočemo tukaj kakor v serbskem z (") zaznamjati, p. *káplje* (die Tropfen) – *kǎplje* (es tröpfelt), *jóka* (er weint) – *jǒka* vreden (des Wei-

¹³ J. Rotar, Naše jezikovno izrazje, *JiS* 4 (1958/59), 37: »Muršec je bil ilirsko usmerjen in je izraz /slovnica/ dobil najbrž v Babukičevi Osnovi slovnice slavjanske naréčja ilirskoga (Zagreb 1836).« Prim. še str. 40: »Muršec /.../ si je sposojal izraze iz omenjene Babukičeve slovnice.«

¹⁴ 113 str.; preostali del tvori Pregled slovenskega slovstva (115–182 str.).

¹⁵ Samostavno ime (11–26), prilog (26–34), številnice (34–40), zaimé (40–47), glagol (47–79), predlog (79–87), prirečje (87–93), vez (93–94) in medmet (94).

¹⁶ »Odstavki« so tu 1. o rabi besednih vrst (sam., prid., štev., zaim., glag.), »nesklonljivih delov govora« (95–111), 2. o »besedoredu« (111–112).

nens w.), *drúga* (eine andere) – *drúga* (die zweite), *péta* (die Ferse) – *péta* (die fünfte), *zadéva* (Berührung) – *zadéva* (betrifft), *krílo* (bedeckt) – *krílo* (Bedeckung) itd.« – Torej je tu do neke mere upoštevan tonemski naglas, četudi v pojmovanju akuta kot navadne in cirkumfleksa kot dvojne dolžine (morda po Miklošiču).

Pri soglasnikih se še ločita »topljena *nj* in *lj*« (3), zanimivo pa je, da se izgovor črke *v* sploh ne obravnava, pač pa premena /l/ z /v/ (4), npr. *volk*, *dal*; opozarja se na izgovor dvojnic (*pasov/pasu*), v nasprotju z Met 1830 pa se opozarja na izgovor [l] v položaju, kjer ga sicer ne bi smelo biti: *burkel* ter v končaju *-tel* (*učitel*). Sorazmerno veliko je prikazanih oblikoglasnih premen (kakor bi rekli danes), po Janežiču »prememb pismen« (4–5).

V »pravopisnih pravilih« (7–8) je govor o veliki začetnici: a) Slovenec, b) Vrana vrani ne izkljuje oči; Ne hčere ne sina / Po meni ne bo, c) ... rojen v Vrbi. To je vas ..., d) po ? !, kadar nadomeščata piko, e) po: 'dobesednem navedku premega govora', f) pri zaimkih, če »se nanašajo na osebe, katerim pišemo«. Zdi se, da je Janežič odkril slovensko pisno načelo, vsaj zvočnika *l*: piše se ne po etimologiji, ampak po morfonološko krepkem položaju – »vesel ali vesev? – veseli, zato vesél« (8).

Precej je Janežič obdelal »ločnike ali prepone« (8–9), tj. ločila¹⁷ (v SS 1863 ima že »ločila ali prepone« (25).

V prvem osrednjem »poglavju« Janežič obravnava oblikoslovje, ki ga pa pojmuje kot besedotvorje + pregibanje, npr. v »odstavku« O samostavnem imenu¹⁸ (= samostalniku): »zlaganje« 12–17, »sklanjanje« 17–26. Takó, najprej besedotvorje, nato pregibanje, ima (to pa najprej celotno besedotvorje, nato pa pregibanje) Metelko v svoji Učni stavbi slovenskega jezika 1825: za sam. najprej tvorbo sam. sploh, pod posebnimi naslovi pa še manjšalnice, večalnice, lastna imena (antična, ljudska, ženska poimenovanja lastna in občna), nato pa posebej zloženske. Tvorba je pri Janežiču povzeta po Metelkovi Učni stavbi; Janežič priponska obrazila imenuje končnice, od številnih Metelkovih pa je jemal najpogostnejša obrazila. Na hitro se Janežičeva odvisnost od Metelka lahko ugotovi npr. pri »povekšavnih končnicah« (16), kjer se pa vidi, da je Janežič do neke mere vendarle tudi samostojen. – Glede na morfemski sestav Janežič loči (12) korenine (korene) in rastlike (tvorjenke), »sostavljena imena« (16) so mu imenska z *-o-* (*letopis*, *enoverec*), »s številnicami in zaimeni« (*stoletje*, *samolet*), z glagoli v prvem delu (*Vladislav*, *vertoglavost*), s predlogi in »prirečji« (*brezbožnik*, *nečast*, *blagoslov*).

Pri samostalnikih moškega spola že pozna tudi izraz živo – neživo (19); verjetno otroško govorico izdaja primer *Glej tega grma* (r. t.). Sicer uveljavlja razliko v osnovničnem samoglasniku *-o-* (*-e-* za mehкими soglasniki), *-a-* je umaknjen v

¹⁷ Obdelane ima vejico (»klinčec ali protec«), podpičje (»nadpičje«), dvopičje, piko, »prašaj«, klicaj, vezaj, »pomišljaj«, oklepaj, »opomnico« (* ali †), opuščaj (»odveržaj«), narekovaj (»navodnica«).

¹⁸ Na str. 11 samostalnike deli na vlastno (*Dunaj*, *Mačnik*, *Ivan*), občno (*smreka*) in zborno (*vrhje*, *vino*) ime. Zadnje mu je torej tako skupno kakor snovno, ne ločuje pa še pojmovnega pri t. i. (po današnjem izrazju) neštevnih (sicer pa tudi števnosti ne pozna).

opombo 19). Daljšanje osnove z *-n-* (20) pozna le za živo (*apostelj -na*), izjemoma navaja še zvalnik (*brate*, 21). – Pri ženskih sklanjatvah (22–23) so tudi napake (*vodáh*), po Vodniku neprimerni dajalnik (daj./mest. *podertii*), pisava *Maria*, *Azia*, daj./mest. *gospéj*, čudno *kerv krije* nam. *krvi*, *krijo* nam. *krvjo*. – Pri s. sklanjatvah pozna že vrstno množino: *Štajerska vina so dobrega okusa* (25). – In to je o samostalnikih že vse.

Pri pridevniku (»prilog«, 29–34) je uveljavljen *-e-*jevski osnovnični samoglasnik (*lep-e-ga*), v daj./mest. ed. ž. spola s končnico *-ej* (*lepej*, *-i* je ob njej v oklepaju), nekaj opomb je o določni (»določivni«) obliki, med drugim tip *zeléno – zeléno* (31), v razvidu je tudi že navezovalna oblika (Mladina novi svet preveč čisla, *starega* pa zanemara). Po Met 1830 opozarja na premeno *k – c*, *g – z* pred osnovničnima *-e-* in *-i-* (*velicega*, *globocih*, *druzih/drujih – 31*). Omenjena je samostalniška raba pridevnikov (*na Koroškem*, *stariši*, *duhoven*).

Pri »stopnovanju« (32–34) je »tretja stopnja« razen z *naj/nar* tvorjena še z *zlo*, *kar*, *kaj*, *prav*, *silno*, *jako*, *močno*, *grozno*, *vsega-*, *pre-* ali *spre-*, pri čemer je pri *pre-* omenjeno, da »pogosto toliko kot preveč pomenja«. Primernik na *-ši* ima v ženski obliki ničto sklanjatev.

Števniki (»številnica ali številno ime«) (34–40) so mu »temeljni« (*trijel/tri*), »redovni« (*tretji -a -e*), »plemenivni« (*troj -a -e*), »množivni« (*kolikerni*, *kolikoterni*, *kolikokrat -a -o*) in »vdelivni« (*po trije*), vsi ti pa »določni«, medtem ko so »splošni« »samostavni« kot *kopa*, *par*, »prilog«ovni, npr. *ves*, *vsak*, *mnogo* ipd.« (38) Tu je precej zaimenskih (prim. še *vsakeri*, *neki*, *nekteri*, *malokateri*, *noben ...*; *kaj*, *nekaj*, *nekoliko ...* Pri vrstilnih števnikih je nesedanji na *-ni* (*stotni*, *tisučni*). Neustrezno usmerjevalne so oblike *dvajset in eden* (36), *dvajseti in prvi* (37). Tvorjenke na *-krat* so »ponavljajna prirečja« (*trikrat*), na *-ič* »vredivna« (37). Prim. še *četvere hlače* proti *pet/petero bukev* (r. t.), poleg *peterne bukvice* (38). K »splošnim številnicam« prim. *malo hvale*, *silo ljudi*. Na koncu (39) so obdelani še samostalniki iz števnikov: a) »razdelinski« *pol/polovica*, b) denarjev (*dvojača*, *petica*), c) števil (*enklja*, *dvojka*), d) dne (*torek*), 2) predstojnikov (*desetnik*), f) dvojčetrov (*dvojčič*, *trojčič*), g) tolikega dela (*šestert*), h) jakosti skupin (*četverica*).

To je delano precej po Met 1830 (27–), sicer pa ima že pred Janežičem Muršec 1847 »številnice«, in sicer »temeljne, redivne, razločivne, pomnoživne, vdellivne in občé« (20–24), poleg tega pa še »številna narečja«: ponavljana (*enkrat*), vredivna (*prvič*) (23), in prav tako 7 vrst samostalnikov iz števnikov; torej se je Janežič zgle doval po Muršču.

Pri »sklanjanju imen« Janežič loči samo 3 »sklanje«, moško, žensko in srednjo (19), sklanjatvenih vzorcev pa ima zanje 2, 3 in 1: *jelen*, *tat*; *žena*, *nit*, *peč*; *leto*. To ustreza Met. 1830: *slap/sever*, *las/sin*, *ribalvoda*, *nit/klóp* ter *leto/kolo*, *seme/tele*, vendar še najmanj pri srednjem spolu. Naglasna stran je pri Janežiču skoraj povsem zanemarjena.¹⁹ Kot zanimivost naj omenim im. mn. *junaci* (Met. *otroci*), zvalnik

¹⁹Že zgled *jelen* bi zahteval naglasno opozorilo; sicer je naglasno zaznamovan *-ú* v rod. ed. besede *tat*, a tudi daj. *tatú* (Metelko ima to pravilno le pri *bogú*). V glavnem prav je zaznamovan naglas pri *nit* in *peč*, nedosledno pri *gospa*.

brate, oblike *Jenkota*, *Jožeta*, *Obrezata*, *Kosinskita* (21) in samo *o*-jevsko sklanjatev tipa *vojvoda* (zadnje dvojje po Met 1825, 173 in 176).

Metelko je na prvem mestu pravilno navajal sklanjatveni vzorec za neživo (*sláp* -*a*), Janežič je po Majarju 1850 uvedel tip za živo, in sicer prav besedo *jelen*, ki je pa manj primeren, saj je tudi premičnega naglasnega tipa. Pri Janežiču je naglas nekaj bolj upoštevan le pri ženskih sklanjatvah. Janežič je seveda do neke mere uveljavljal svojo koroškost, npr. v podčrtnih opombah (prim. 30 o pridevniški končnici -*ega*), potiho pa pač tudi z opuščanjem naglasnega zaznamovanja.²⁰ Od zanimivega izrazja naj omenim »enojno število ali enojnik« (18), enako še množnik (kar se ni uveljavilo), od obeh imenovanj za število se je uveljavilo le to (ne »broj«), 6. sklon (19) pa je Janežiču druživnik (social, instrumental).

Pri zaimkih je zanimiva vključitev nikalnih in nedoločnih zaimkov (*nič*, *nihče*, *nihčir*, *nikdo* – *nekdo*) (43) med »osebna zaimena«, vendar bi potem tu ne smel biti naveden *nič*, pač pa še od vprašalnih *kdo*, od oziralnih (46) pa *kdor*. Pri nikalnih zaimkih lahko lepo vidimo razblinjanje osrednje (enotne) knjižne norme.²¹

Gledano z današnjega stališča, pri osebnih zaimkih (41) pogrešamo naslonske oblike tudi v dvojini in množini 1. in 2. os.; Jan. za mest. dv. pozna *nama* in *nas*, *vama* in *vas*, zapisal pa je tudi navezne oblike *mé*, *té*, *sé*. Za že omenjeno dialektiziranje prim. še (omenjene) oblike kot *njega*, *jega* (*nja*), *ga* (42), s čimer se je gubila tudi obvešččnost o naslonkah. Pri Met 1830 (35) je naslonka vedno na koncu (npr. *mé*, *méne*, *me*). Pri Janežiču se pojavlja tudi precej zgodovinskih razlag (npr. *zanj iz za-i*, 42). Pač pa je Janežič dodal »splošni osebni« zaimek *oní* -*á* -*é*, *ón* za m., *oná*, *ona* za ž. in *onó*, *ono* za s. spol (43). Tega Met 1830 nima. Metelkovih opomb o vikanju in onikanju Janežič tu ni prevzel.

Zanimivo mesto je pri vprašalnem vrstnem (kakor bi danes rekli) pridevniškem zaimku (45), kjer Janežič poleg *k(a)teri* navaja tudi *koi* s pripombo »se na zgornjem Koroškem mesto *keri* -*a* -*o* sploh govori«, oba pa sta »včasi« zamenjljiva s *ki*, npr. *ki hudir?*, *ki vrag?*. (Tako se govori tudi na Mostecu.)

Tudi pri zaimkih se Janežič močno ravna po Muršcu: ta loči »osebne« (med njimi tudi *oné*, *onà*, *onò* »za neznano osebo ali reč«), prisvojitve, kazavne, vprašavne, oziravne (25–30), le da z bolj narečnimi oblikami, npr. *kaki/kakši/kakšen/kakov/koliki/čigav/čij/čiv* za vprašalne zaimke (29).

Zelo obširno je pri Janežiču obdelan glagol (47–79), še posebej vrste (»oblike«, pri Met. »Form«) in razredi (»razdeli«, pri Met brez označbe) (49–56), z zanimivo listo vseh dovršnikov po nedoločniških glagolskih vrstah (57–59).

Glagole na splošno loči »prehajavne«, »neprehajavne«, »povračivne« in neosebne (48), poleg tega pa jih deli še na »djavne« in »terpivne« (*omivati posodo* –

²⁰ Za to prim. tudi str. 42 pri rod. za *on*: *njega*, *jega* (*nja*), *ga*; morda tudi pri rod. dv. (*nju*, *njuj*, *ju*, *nji*, *ji*), p. t.

²¹ Danes v SSKJ *nihče* brez oznake, *nikdo* knjiž.; pri Toporišiču, SS 1985, 247 »vzhodnoštajersko in knjižnozastarelo«; Plet. »Cig., Jan. (Slovn.), Levst. (Sl. Spr.), nk.; prim. Cv VII 9. X. 4, kjer za prvo beremo: »... sedaj priljubljeno *nikdo* v naši slovenščini nima pravice«, za drugo: »Prav bi bilo *nikdor*, kar pa ne vem, ali se kje govori.«

posoda *se omiva*, r. t.).²² Pretežno po Met 1825 (102 sl.) loči 6 vrst glagolov, in sicer na *-em -sti/-či*, z razredom *d-t* na prvem mestu, kar je po Miklošiču, itd., vendar še tudi z glagoli tipa *brati* v I. vrsti. Že pri II. vrsti pa ima po Miklošiču *-niti -nem*; Metelko 1825, 108, *-nem -niti*; Met navaja nedoločnike na 1. mestu šele od III. vrste naprej (n. m., 109).²³ Po Met. so tudi nedovršni pari k dovršnikom (54–55). Zanimivo je diagnostično vprašanje za nedov. glagole (»kaj delaš? kaj se godi?«, 56), pa lista trajnih glagolov naslednjih tipov: *ječim – jeknem – jekam, klečim – poklekнем – poklekam*. Srednji so mu glagoli »enkratnega dejanja« (57). Pomemben je tudi seznam dovršnih, predvsem korenskih nepredpinskih glagolov, in sicer po vrstah: I *dati*, II *vtoniti*, nato še IV. in V. vrste (57–58).²⁴

Omenimo še, da je Janežiču način »doba«²⁵ (djavna, trpivna, bivna: *piše, je pre-magan, se veselil/zeleni*). Od časov (60–61) pozna tudi »predpreteklega«,²⁶ samo pri »dovršivnih« glagolih. »Naklonov« ali načinov (61–62) pozna Janežič devet,²⁷ to so: znanivni/določivni (*obrača*), pogojivni (*bi vedli*), želivni (*naj lbi bilof*), velivni (*delaj*), nedoločivni (*delati*), namenivni (*delat*), deležje ali priložaj (*cveteč -a -e*), narečni (*kleče*) in glagolni/glagolno ime – *pohajkovanje*). – Tu je dokaj odvisen od Muršca.

Iz poglavja »III. Izobraževanje časov in naklonov« (62–72) naj omenim kakšno znamenitost: Sedanjike loči na *-am, -em, -im* (kakor Met), navaja pa tudi neosnovnične glagole (*grem, dam, jem, vem, bom*) in pozna kratko 3. os. mn. (63). Po Muršču (35) Janežič (66–67) pod črto navaja tudi aorist in imperfekt, pregibni pogojnik in še kaj. S takimi opombami (ki so sicer slovenski jezik bližale stari cerkveni slovanščini) se podoba slovenskega knjižnega jezika nekako razblinja, slovenski knjižni jezik postaja eksperimentalna utvara. Pri dvojini tudi osebne glagolske oblike ločijo spol, m. in ž. (72: *sva – sve*).

»Šesti odstavek« (79–87) obravnava »predloge«, tj. »neločljive« (79–84) = predpone dveh vrst (*pa-, pra-, pre-, pro-, vz- oz. bez-/brez-, do- ...* = predložne) in ločljive (84–87) = predloge v današnjem smislu, in sicer brez razlikovanja pravih in nepravih (prim. *iz, (o)krog, kraj, pokraj ...*). Oboje ima že Muršec (54–57), ta pa ima to po Met 1830 (74–78) (poimenovanje »predlog« od Vodnika, Zagajšek ima »predbeseda«). Predpone so podane pomensko in nato ponazorjene ob več besedah, npr. *do* (80): »da se kaj do svojega konca dožene, doda ali stori, da se kaj doseči more«, nato pa primeri kot *doseči, dokončati ...*

²² Podobno že Muršec (30–31): zveršivni, nezveršivni, ponavljavni, prehajavni, neprehajavni, povračavni.

²³ V prvotni preglednici (102) so v vseh vrstah na prvem mestu sedanjiki. Na str. 126 ima Met 1825 razrede *kladem, ležem, tresem, nesem ...*

²⁴ Sicer Met 1830 (49) podaja le tri vzorce tvornih pregibnih oblik, namreč glagole na *-am, -em* in *-im*. Menil je, da se drugo da napraviti iz tega (*iz -em* npr. tudi *-jem*).

²⁵ Prim. še Muršec 1847, 32.

²⁶ Muršec 1847, 31: »davno pretekli čas«.

²⁷ Muršec ima načinov 8: očitni (*sem/sim*), pogodivni (*bi bil*), želivni (*naj + os. glag. oblika*), velivni (*bōdi*), nedoločivni (*biti*), priložni (*bodoč, bil/bivši*), narečaj (*bodoč, bivši 'deležje'*).

Prislov (87–93) je – čudno – že od Met obravnavan za predlogom, tj. med slovnimi besednimi vrstami: prislov je Janežiču »prirečje«, sicer od Vodnika naprej »narečje« (tudi Muršec, Metelko, Zelenko pa ima »zravnbeseda«; izraz prislov ima M. Majar 1850). Janežič obdeluje tvorbo prislova, navaja pa tudi pomensko tipologijo na podlagi vprašalnic (tako že poprej Muršec in še prej Met 1830), le da je prislove na vprašanje *kam* Janežič pridružil krajevnim. Poleg prislovov »kraja« loči še »časa« (*kadaj – kako dolgo/dalječ*), »razmere in namere«, »kolikosti« in »potverdivna in odredivna/odnikavna«.

Ustavimo se še ob vezniku. Ta se pri Janežiču (imenuje ga »vez«, tako že Muršec in Vodnik prvi, Zelenko ima »zvezliva beseda«) po pomenu deli na »vezavne, razkrojivne, ločivne, pogojivne, nasprotivne, dovolivne, vzročivne, sklepane, uredive, primerjavne«. V primeri z Met 1830 je Janežič vrnil drugo vrsto kot »razkrojivne« (»razprojevne« ima Malavašič, 1849, 90) *ne – ne, čim manj – tem manj, niti – niti*; od teh je Metelko (le *ne – ne*) imel med »vezalnimi ali navezovalnimi«. Tam, med »vezavnimi« (61), jih ima tudi Muršec: *ne – ne, ni – ni, niti – niti, če manj – tim manj*.

Tudi Janežičevi medmeti s po Malavašiču z majhnimi premembami poimenovanj. Izraz »medmet« pozna že Vodnik (94), ki ima tudi podobno razdelitev medmetov.

Skladnjo je Janežič po obsegu močno skrčil, po Metelku 1830. Janežičevo poimenovanje »skladoslovje« (v besedilu tudi »sklada«) se opira na Malavašiča (1849, 113: »sklada«); Muršec ima »zlaga besed«, Majar (1850, 46) »skladanje slov«.

Kakor Malavašič ima tudi Janežič skladnjo stavčnočlensko (Metelko pa je bolj temeljil na skladnji besednih vrst: prim. 94, § 116 in 117: »Stvar, o kateri se kaj pove, je zmeraj prvega sklona na vprašanje *kdo?* in pri neživem na vprašanje *kaj?*« Oz.: »Glagol se mora v osebi, številu in spolu ujemati s prvim sklonom ali z osebkom, npr. *Brat se pridno uči!*...« Nato govori o vezavnosti glagolov in drugih izrazov ter nekaj malega o prislovnodoločilnem določanju. V tem pogledu je tudi Janežič dokaj obvestilen, po J. Navratilu pa je povzel (preozkosrčna) pravila o rabi sedanjika dovršnikov (Raba dovršivnih in nedovršivnih glagolov, 106–110).

Janežič v prvem delu skladnje najprej obravnava rabo »samostavnih imen« (95–100), zlasti sklonskih oblik, nato (100) »prilogov«, »številnic« (100–101), »zaimen« (101–103), glagolov (103–110) in »nesklanljivih delov govora« (110–111), v drugem delu (111–112) pa govori o »besedoredu«. – Pri rabi sklonov naj opozorimo na rodilnik (96–98), kjer ima najprej obdelano vezljivost samostalnikov: *kapljica vode, vert naše tete – tetin v.*), posebej so naštet (danes bi rekli) povedkovniški samostalniki (*groza, strah, sram, škoda, kvar, treba, potreba, mar, skrb*). Nato so enako obdelani vezljivostni pridevniki (*skrben, maren* ...), števniki itd., vsega 13 kategorij. – Podobno je pri Muršču.

Pri pridevniku (100) Janežič obravnava prilastkovno in povedkovodoločilno vlogo (ne tudi povedkovoprilastkovne), posamostaljenje (*Hudobni se svoje sence boji*) in (ne)določnost ter primernik. Pri števniki obravnava tudi nedoločne, pri

čemer nekako ponuja tip *dvajset in en*, nato govori o »letnih številkah« in o prislovnih izrazih.

Sorazmerno zelo natančen pa je Janežič v obravnavi (os.) zaimkov. Od zanimivosti naj opozorim na podvojenost (*Jih* ni bolj *poštenih ljudi* od te uboge družine), ali na os. zaimek namesto kazalnega (Kdor dela se veseli, *njemu* nič preteško ni).

Pri glagolu je obdelano ujemanje povedka z osebkom (tudi tipa *Žena in dete* nista zdrava, pa *Siromaštvo in kašelj* se ne *da/dasta* zakriti, in še *To* so ti bili *dobri* in *pošteni* ljudje, ter *Gospoda* s o sklenili, pa ob neznanem ali nedoločnem osebkem, ob števnih tipa *pet/nekaj*. Prikazan je tudi velelnik za 3. os. ed., pa namenilniška zveza. Obširno obravnavano je strnjanje dveh stavkov v enega: Priložnost *enkrat zamujena* se nikdar več ne vrne; *Domu prišedšega* so oče lepo sprejeli; *Po vrtu grede* je hruške pobiral; *Po dokončanem delu*, hočem priti; *Viditi*, da je ...

Pri besednem redu ni nič posebnega: obravnavan je položaj glavnih stavčnih členov (seveda brez upoštevanja členitve po aktualnosti, pač pa tudi inverzna stava: *Luč* telesa je oko; *Sin božji*; *ljubi moj*. Deloma je zajeto mesto naslonk in razdruženost besed s *-koli* ter dopustnih veznikov (npr. *akoravno*).

Slovnični del se zaključuje z »dodatkom« »o slovenskem slogu« (112–113): priporočeni so kratki stavki, malo samostalnikov, ne posamostaljanje prilastkov, priporočljivost stalnih besednih zvez, ogibanje »ptujim besedam«, »pa Bog obvari, da bi bilo to lahkorazumljivosti v kvar«. Slovensko je treba že misliti, »ker postane sicer slog celega spisa ptuj in slovenskemu duhu neprilichen«. Tu je morda odsev Gutsmana.

Pravo težišče te Janežičeve knjige je skoraj v Pregledu slovenskega slovstva (115–155), seveda pa je ta del literarnozgodovinski; gotovo važen del je tudi Cirilska in glagoliška azbuka z malim staroslovenskim berilom (157–182), kjer je pač krepko pomagal Miklošič.

Ko rečemo Janežičeva slovnica, torej poznavalci (in drugi) dejansko mislijo na tisto njeno obliko, ki je dozorela skoraj čez eno desetletje, tj. 1863 kot Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo. – O tej pa morda kdaj drugič.²⁸

SUMMARY

The »Slovene Grammar with a Short Survey of Slovene Literature and a Glagolitic Reader for Slovenes« (1854) was Janežič's first attempt to convey literary Slovene grammar material in Slovene. The initiative for it came from »the high ministry of education, in spite of Mr. Muršec's Short Slovene Grammar, and despite the fact that we already have several extensive and quite excellent grammars composed in German« (among those was also Janežič's *Kurzer leichtfaßlicher Unterricht in der Slovenischen Sprache /Für Deutsche nach Dr. Albins bekannter Lehrmethode bearbeitet/* of 1849). The initiative for the use of Slovene in scholarly prose came to Janežič from the government (perhaps thanks to Miklošič);

²⁸ Sestavek z zadnjega srečanja ljubljanskih in celovških slavistov l. 1990 v Ljubljani; za Tisk v zborniku pripravljen in oddan urednici jan. 1991. Zbornik ni izšel.

however, at the time there was no shortage of grammars of the Slovene literary language in Slovene any more, i.e., besides the oldest two, Zagajšek's (1791) and Vodnik's (1811; the same year also for French) grammars, one could mention Muršec's (1847), Majar's (1848, 1850), and Malavašič's (1848) grammars.

Janežič's grammar can be credited with being a state-approved textbook for secondary schools (classical gymnasiums and gymnasiums with emphasis on science), which, accordingly, contributed to establishing and strengthening a more uniform Slovene linguistic terminology. This shows how Janežič selected terms from the existing terminology as well as formed additional ones, probably following initiatives by Metelko and Miklošič. In grammar theory he relied considerably on Metelko's *Slowenische Sprachlehre* (1830) and in the Old Church Slavic part on Miklošič's works.

The grammar does otherwise not have any particular outstanding qualities; moreover, with its greater consideration of regional dialects it partially dissolves the central Slovene literary norm (as put forth in the first three decades of the 19th c. by Kopitar and Metelko), i.e., outside of so called »new forms« (novooblikarstvo). Also typical of this grammar is a certain diachronic note, which also weakened the normativity of synchrony as featured in the grammars by Kopitar and Metelko. All these features will be preserved and become even more pronounced in the editions of this grammar after 1863, when Janežič's grammar in some way assumed its final form. From this evolved, enriched with Škrabec's type of criticism and realistic view of language, Breznik's grammar and after that, more than 60 years later.